

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-108>

УДК 341.1/8:004.8

Харіна М.Ю.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Анотація. У статті досліджуються актуальні питання регулювання правового статусу штучного інтелекту міжнародним співтовариством. Зокрема, приділяється увага еволюції штучного інтелекту, його історичному зв'язку із міжнародним правом. Також у статті йдеться про останні правові напрацювання, що мали місце в рамках Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй у відповідній сфері. Так, наприклад, були проаналізовані наступні документи: Резолюція щодо норм цивільного права про робототехніку, Проект етичних принципів щодо надійності штучного інтелекту, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про використання електронних повідомлень в міжнародних договорах. Більш того, дослідження проведено на основі європейської судової практики, а саме на основі справи Суду Європейського Союзу. Окремо досліджено проблеми українського законодавства та перспективи майбутнього регулювання прав та обов'язків штучного інтелекту.

Ключові слова: міжнародне право, штучний інтелект, правосуб'єктність, авторське право, робототехніка.

Kharina Maryna

Yaroslav Mudryi National Law University

TO THE QUESTION OF REGULATION OF THE LEGAL STATUS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INTERNATIONAL LAW AND UKRAINIAN LEGISLATION

Summary. The article examines topical issues concerning the regulation of the legal status of artificial intelligence by the international community. In particular, attention is paid to the evolution of artificial intelligence, its historical connection with international law. In particular, the history notes the significant contribution of scientists from the United States in the field of joint development of artificial intelligence and international law. The article also deals with the latest innovations that have been made by the European Union and the United Nations in this area. The definition of "artificial intelligence" was provided according to the Cambridge Dictionary. As for example, the following documents were analyzed: Resolution of European Parliament on Civil Law Rules on Robotics, Draft Ethics guidelines for trustworthy Artificial Intelligence, The United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts. It is emphasized that due to these documents the standardization of artificial intelligence takes place not only in the EU but also in the whole world. Moreover, this study was conducted using the European court practice, in particular on the basis of the case of the European Court of Justice (Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening). Most attention in the article is also given to the recognition of artificial intelligence as a subject of copyright by the international community and to the provision of intellectual property rights to the artificial intelligence and to the robots. In the same time other fields of law were not ignored in the article, as well as the scope of interaction between artificial intelligence, robotics and international law always continues to broaden. In this article the fact that at the moment in Ukraine, and in many other countries of the world, works created by artificial intelligence are not objects of intellectual property rights is taken into account. The problems of Ukrainian legislation and the prospects for the future regulation of the rights and obligations of artificial intelligence are studied separately.

Keywords: international law, artificial intelligence, legal personality, copyright, robotics.

Постановка проблеми. У сучасному світі активно ведеться дискусія між науковцями й філософами про трансформацію усіх сфер людського життя внаслідок появи та всебічного розвитку новітніх технологій. Так, XXI століття подарувало людству швидкісний інтернет, безплатні автомобілі, Великий адронний колайдер, функціональне використання нанотехнологій. Проте, певно, наразі найбільше питань та побоювань з боку суспільства викликає вплив та активний розвиток штучного інтелекту (далі – ШІ). Безумовно, таку комплексну сферу як юриспруденцію, ШІ не зможе жодним чином оминати, хоча б внаслідок очевидної суспільної важливості. Тому вивчення властивостей ШІ є життєво необхідним для юристів усіх сфер права. Проте, щоб прогнозувати майбутнє, насамперед варто окреслити історію розвитку та виникнення поняття ШІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням історії розвитку та еволюції ШІ займалися такі вчені, як Подгаєцький О.О., Коцов-

ський В.М., Єфремов М.Ф. Щодо дослідження проблем міжнародно-правового статусу ШІ, то тут слід виокремити таких науковців: Городиський І.М., Радутний О.Е., Попова Д.Д. та іноземних вчених Едвіна Л. Ріссанда, Кевіна Д. Ешліба, Р.П. Луї.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Останнім часом все більше та більше уваги приділяється питанням наділення роботів, ШІ основними правами людини. Це спостерігається як на міжнародному, так і на національному рівнях деяких держав, що прямим чином пов'язано із бурхливим розвитком новітніх технологій. З огляду на це, необхідним завданням є визначення основних галузей у міжнародному праві, де ШІ наблизився більше всього своїми правами та обов'язками до людини, а також вивчення того, як Україна на законодавчому рівні може наблизитись до досвіду провідних країн світу в питанні правового статусу ШІ.

Мета статті. Основною метою статті є дослідження та визначення перспектив визнання ШІ

суб'єктом міжнародного, зокрема, європейського права, аналіз українського законодавства та виділення проблем, які потребують невідкладного вирішення.

Виклад основного матеріалу. Історія створення високоінтелектуальних роботів та машин бере свій початок з давніх часів. Наприклад, в Древньому Єгипті виникла ідея винайдення особливих створінь, що будуть схожі на людей та копіюватимуть їхні рухи. Навіть у період Середніх Віків, незважаючи на різку протидію церкви, внесок до ідеї розвитку та появи ШІ був дуже помітним. Так, було винайдено різні машини, що були подібні до людей та взаємодіяли за допомогою складних конструкцій. З плином часу ще більш активний розвиток технологій сприяв появі прогресивніших ідей. Так, французький механік Жак де Вокансон винайшов людиноподібного флейтиста, що був здатний виконувати справжню музику [1, с. 125]. З-поміж подібних конструкторів-винахідників, інженерів потрібно ще згадати наступних: австрієць Фрідріх фон Кнаус, швейцарець Пер Жак-Дроз, Чарльз Беббідж та інших [2, с. 40–41]. Усі вони займалися розробкою перших прототипів сучасних роботів, машин, які б могли виконувати різні, хоч і нескладні, людські задачі (гра у шахи, обчислювальні функції і т. д.). Таким чином, були здійснені перші кроки задля створення ШІ. Проте, справжній прорив у цій галузі мав місце у ХХ ст., а саме у 40-50 роках. Це, зокрема, відзначилося можливістю імітації не тільки механічних, а й розумових функцій людини [3, с. 27]. Проте, перед тим як змоделювати мозкову діяльність, було необхідним створити теоретичне підґрунтя, яке умовно складалося з декількох етапів:

- 1) дослідити сутність розумової діяльності;
- 2) впровадити формальні елементи процесу мислення;
- 3) створити та спроектувати схеми перших електронних пристроїв [4].

Такий розвиток подій став передумовою появи перших електронних обчислювальних машин.

Згодом з'явилася ідея винаходу розумних машин, які б були схожі за процесами на людський мозок. А вже у 1956 році у Стенфорді було вперше застосовано термін «штучний інтелект» або англійською – «artificial intelligence» [5, с. 62]. У подальшому така технологія базувалась на машинному навчанні. Першою з таких програм була «Logical Theorist», яка була розроблена американським теоретиком Аланом Ньюелом для доказування істинності тверджень [6].

Відтак, епохою розвитку можна сміливо назвати саме ХХІ століття. З початку 2000-х років спостерігається винайдення комп'ютерних програм та систем з «приспосованістю до змін навколишнього середовища», тобто зі здатністю до машинного навчання, що, зокрема, можливо завдяки нейромережам. Так, Кембриджський словник надає таке визначення: «Штучний інтелект – це використання комп'ютерних програм, які мають деякі якості людського розуму, такі як здатність розуміти мову, розпізнавати картини і вчитися на досвіді» [7]. Тобто фактично ШІ має саме таку назву через здатність до навчання, завдяки чому має можливість виконувати людські задачі.

Щодо сучасних сфер, де активно застосовується ШІ, виокремлюють наступні:

- робототехніка;
- розпізнавання об'єктів;
- розробка ігор;
- нанотехнології, генетичні алгоритми;
- доказ теорем [8].

На сьогодні програми на базі ШІ прогресивно використовують у банківській системі, медицині, телекомунікаціях і навіть у соціальних мережах. Тож маємо констатувати, що ШІ все більш інтегрується не тільки в науку, а й у повсякденне життя звичайної людини.

Таким чином, історія виникнення та розвитку ШІ, робототехніки супроводжувала людство ще з давніх часів. І хоча сам термін було винайдено у 1956 році, можна стверджувати, що ідея використання технології як такої отримала свій повноцінний розвиток лише на межі ХХ–ХХІ століть. З огляду на велике практичне значення та на досить значну розповсюдженість у всіх сферах людського життя, є доцільним розглянути питання, які стосуються правового статусу, регулювання ШІ та подальших перспектив ШІ в юриспруденції та цивільних правовідносинах.

Щодо історії взаємозв'язку ШІ та права, то тут також слід говорити про кінець ХХ століття. А саме у 1987 році було проведено першу Міжнародну конференцію з ШІ та права Північно-Східним університетом у США, завдяки якій було створено Центр з комп'ютерних наук та права. І вже за 4 роки – у 1991 році було засновано Міжнародну асоціацію зі штучного інтелекту та права [9].

Проте найбільшого прогресу в цьому напрямку все ж таки за останні роки досягнули в Європейському Союзі (далі – ЄС). Так, 16.02.2017 року Європарламентом було ухвалено Резолюцію щодо норм цивільного права про робототехніку (далі – Резолюція). Зокрема, нею встановлюється, що будь-який розвиток новітніх технологій та робототехніки спрямовується не на заміну людству, а на те, щоб певним чином доповнити його можливості [10]. Більш того, в ЄС розглядається «можливість створення Агентства ЄС з робототехніки та штучного інтелекту, який був би спеціалізованою установою, що володіє компетенцією в технічних, етичних і регуляторних питаннях». Окрему увагу Європарламент приділяє тому, що права людини на недоторканість приватного життя і захист персональних даних, зазначених в Статті 7 і 8 Хартії ЄС з основних прав, також застосовуються у всіх сферах регулювання діяльності робототехніки [10], що є безумовним нововведенням. Такі положення є в тому числі наслідком того, що ЄС останнім часом приділяє високу увагу захисту персональних даних, з цією метою презюмується необхідність впровадження принципу «проєктована конфіденційність» і для ШІ. Також вбачається необхідність встановлення запобіжників задля притягнення до цивільно-правової відповідальності за дії роботів. Це, зокрема, можливо завдяки:

1. Створенню системи страхування.
2. Реальній грошовій компенсації за спричинену шкоду.
3. Часткове звільнення від відповідальності виробника, власника чи виробника.

4. Створення одного фонду для всіх автономних роботів, чи декількох для різних їх категорій.

5. Привласнення окремих індивідуальних реєстраційних номерів.

6. Наділення особливим правовим статусом, де б вони могли самостійно нести відповідальність при взаємодії з третіми особами [10].

У Резолюції окремо йдеться про правове регулювання статусу автономних транспортних засобів, таких як автомобілі та дрони. Ця Резолюція зумовила певний вплив на деякі міжнародно-правові акти. Так, вже обговорюються внесення змін до Віденської конвенції про дорожній рух, аби уможливити безпілотне керування автомобілем.

Таким чином, вказана Резолюція, безумовно, є надважливою не тільки для країн ЄС, а й для всього світу, адже вона стане поштовхом для стандартизації та прийняття відповідних нормативно-правових актів, які б визначали права та обов'язки (насамперед цивільно-правові) ШІ, роботів. Вже сьогодні зрозуміло, що в першу чергу це буде реалізовано за ініціативою Організації Об'єднаних Націй.

У цьому аспекті досить цікавою для аналізу буде справа Суду ЄС *Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening* від 16.07.2009. Більшою мірою вона стосується тлумачення Директиви ЄС 2001/29/ЄС щодо деяких аспектів авторського права. Однак, у рішенні по цій справі міститься наступне: «Комп'ютерна програма має бути захищена, якщо вона є оригінальною в тому сенсі, що вона є власною інтелектуальною творчістю автора» [11]. Це обґрунтовано тим, що будь-які літературні та художні твори, або будь-які інші інтелектуальні твори повинні захищатися авторським правом. Це стосується, зокрема, і баз даних [11]. Тобто, можемо констатувати, що саме це рішення є чи не найпершим в судовій практиці, що визначило наявність авторських прав навіть у комп'ютерних програм та необхідність їх захисту. Саме через це маємо визнати, що першочергове правове регулювання та визнання ШІ та роботів суб'єктом права відбувається на міжнародному рівні.

В інших суміжних сферах теж впроваджують ШІ. Про це свідчить дані нещодавнього дослідження, опублікованого в журналі *PeerJ Computer Science*. Так, спеціалістами було розроблено програмне забезпечення, здатне передбачати рішення Європейського Суду з прав людини з точністю 79%. Хоча й наукове співтовариство наразі не готове надати ШІ можливість виносити рішення у судових справах.

Відтак, 1 лютого 2019 року Єврокомісія надала Проект етичних принципів щодо надійності штучного інтелекту (*Draft Ethics guidelines for trustworthy AI*). Цей робочий документ є проектом Керівництва з питань етики інтелектуальної власності, представленого групою експертів Європейського комітету з питань штучного інтелекту [12]. Так, у ньому зазначається що: «Надійний ШІ має дві складові: (1) його розробка, розвиток та використання повинні відповідати фундаментальним правам та бути придатними для правового регулювання, а також для дотримання основних принципів та цінностей, забезпечення

«етичної мети», і (2) він повинен бути технічно надійним і достовірним» [12]. У цілому вимоги щодо ШІ наступні:

1. Підзвітність.

2. Управління даними.

3. Розробка для всіх.

4. Управління автономією ШІ (людський нагляд).

5. Недискримінація.

6. Повага до людської автономії.

7. Повага до конфіденційності.

8. Стійкість.

9. Безпека.

10. Прозорість.

На думку фахівців, цей проект лише підкреслить загальну орієнтованість ШІ на людину та забезпечить дотримання етичних принципів та правил в подальшій його розробці.

В Організації Об'єднаних Націй також широко обговорюється проблема правосуб'єктності роботів та ШІ. Щодо нормативного регулювання, то тут, на жаль, не можна говорити про такий прогрес, який спостерігається в ЄС. Проте, ще в 2005 році Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про використання електронних повідомлень в міжнародних договорах від 23.11.2005 у ст. 12 згадувалось про використання «електронних агентів», тобто автоматизованої системи повідомлень задля укладення договору. Окрім цього, відзначається можливість подальшого використання не тільки автоматизованих, а й автономних систем, тобто таких, які по факту будуть приймати рішення незалежно від зовнішніх інструкцій [13].

Щодо українського права, то тут на сьогодні, на жаль, немає таких важелів впливу, які б дозволили врегулювати питання принаймні авторських прав ШІ чи роботів. Низка питань постає і щодо надання інших (найперше цивільних) прав, і щодо можливості нести відповідальність. Тобто на цей момент Україна має адаптувати законодавство до права ЄС, впроваджувати досвід інших провідних у цьому питанні країн. На думку вітчизняних науковців О. Радутного та О. Кривецького, позитивним моментом є те, що українське законодавство в галузі кримінального права є достатньо адаптованим задля закріплення відповідальності ШІ в законі.

Висновки і пропозиції. Таким чином, враховуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що з кінця ХХ ст. відбувся вагомий прорив не тільки у технологічному розвитку ШІ, а й у його практичному визнанні суб'єктом права, наближенні за правовим статусом до людини. У міжнародному праві це закріплюється численними резолюціями та висновками робочих груп, комісій Європейського Союзу, висновками рішень міжнародних судових установ, де ШІ вже фактично має статус суб'єкта авторського права. Безумовно, сфери регулювання правового статусу ШІ будуть тільки розширюватися, тому закріплення його прав та обов'язків в українському законодавстві є необхідним, аби відповідати вимогам часу та задля забезпечення найбільш ефективної адаптації українського законодавства до новітніх міжнародно-правових напрацювань.

Список літератури:

1. Єфремов М. Штучний інтелект, історія та перспективи розвитку. *Вісник ЖДТУ*. 2006. № 2(45). С. 125.
2. Матвійчук А. Можливості та перспективи створення штучного інтелекту. *Вісник НАН України*. 2011. № 10(12). С. 40–41.
3. Матвійчук А. К вопросу о принципиальной возможности создания искусственного интеллекта. *Штучний інтелект*. 2010. № 3. С. 27.
4. Газиев И.А. Опасность распространения искусственного интеллекта // *Материалы XI Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум»*. 2019. № 1. С. 52–54. URL: <https://scienceforum.ru/2019/article/2018016589> (дата звернення: 26.05.2019).
5. Карпенко В. Гіпотетичне майбутнє універсального штучного інтелекту. *Філософія науки: традиції на інновації. Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка*. 2011. № 1(3). С. 62.
6. Гутеньев М.Ю. Проблема искусственного интеллекта в философии XXI века. *Вестник Челябинской академии государственной культуры и искусств*. 2012. № 4(32). С. 77–80.
7. Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus / Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/artificial-intelligence> (дата звернення: 25.05.2019).
8. Подгаецкий О. Эволюция разработок у галузі штучного інтелекту в Україні та світі. *Дослідження з історії техніки*. 2012. № 16. С. 49–52.
9. International association for Artificial Intelligence and Law. AI and Law // A fruitful synergy. URL: <http://www.iaail.org/?q=page/ai-law> (дата звернення: 18.05.2019).
10. Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) / European Parliament: Texts adopted. URL: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html (дата звернення: 26.05.2019).
11. Case C-5/08. *Infopaq International A/S. v. Danske Dagblades Forening*. ECJ Judgement of 16 July 2009 / EU case-law database. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62008CJ0005:EN:HTML> (дата звернення: 28.05.2019).
12. Draft Ethics guidelines for trustworthy AI of 8 December 2018 / European Commission: Reports and studies. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/draft-ethics-guidelines-trustworthy-ai> (дата звернення: 25.05.2019).
13. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про використання електронних повідомлень в міжнародних договорах від 23.11.2005 // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e71 (дата звернення: 30.05.2019).

References:

1. Yefremov M. (2006). Shtuchnyj intelekt, istoriya ta perspektyvy rozvytku [Artificial intelligence, history and development perspective]. *Journal of Zhytomyr polytechnic state university*, vol. 2, no. 45, p. 125.
2. Matvijchuk A. (2011). Mozhlyvosti ta perspektyvy stvorennya shtuchnoho intelektu [Possibilities and perspective of creation of artificial intelligence]. *Journal of National Academy of Sciences of Ukraine*, vol. 10, no. 12, pp. 40–41.
3. Matvijchuk A. (2010). K voprosu o printsipial'noy vozmozhnosti sozdaniya iskusstvennogo intellekta [To the question of the key possibility of the creation of artificial intelligence]. *Artificial intelligence*, vol. 3, p. 27.
4. Gaziev I.A. (2019). Opasnost' rasprostraneniya iskusstvennogo intellekta [Danger of the expansion of artificial intelligence]. *Proceedings of the XI International scientific student conference «Student scientific forum»*. Moscow: International student scientific journal, vol. 1, pp. 52–54. Available at: <https://scienceforum.ru/2019/article/2018016589> (accessed 26 May 2019).
5. Karpenko V. (2011). Gipotetychne majbutnye universal'nogo shtuchnoho intelektu [Hypothetical future of a universal artificial intelligence]. *Philosophy and science: traditions and innovations. Sumy State Pedagogical University of A. Makarenko*, vol. 1, no. 3, p. 62.
6. Guten'ev M. (2012). Problema iskusstvennogo intellekta v filosofii XXI veka [Problem of artificial intelligence in philosophy of XXI century]. *Journal of Chelyabinsk State Institute of Culture and Arts*, vol. 4, no. 32, pp. 77–80.
7. Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus / Cambridge University Press. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/artificial-intelligence> (accessed 25 May 2019).
8. Podgayeczkyj O. (2012). Evolyuciya rozrobok u galuzi shtuchnoho intelektu v Ukrayini ta sviti [Evolution of the development of artificial intelligence's industry]. *Studies from the history of technology*, vol. 16, pp. 49–52.
9. International association for Artificial Intelligence and Law. AI and Law / A fruitful synergy. Available at: <http://www.iaail.org/?q=page/ai-law> (accessed 18 May 2019).
10. Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) / European Parliament: Texts adopted. Available at: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html (accessed 26 May 2019).
11. Case C-5/08. *Infopaq International A/S. v. Danske Dagblades Forening*. ECJ Judgement of 16 July 2009. // EU case-law database. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62008CJ0005:EN:HTML> (accessed 28 May 2019).
12. Draft Ethics guidelines for trustworthy AI of 8 December 2018 / European Commission: Reports and studies. Available at: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/draft-ethics-guidelines-trustworthy-ai> (accessed 25 May 2019).
13. The United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts from 23 November 2005 / Database «Legislation of Ukraine». Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e71 (accessed 30 May 2019).